

Алла КАЛИНЧУК

**ТВОРЧИСТЬ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
В РЕЦЕПЦІЇ
ВОЛОДИМИРА
ЩЕПОТЬЄВА
(1880–1937)**

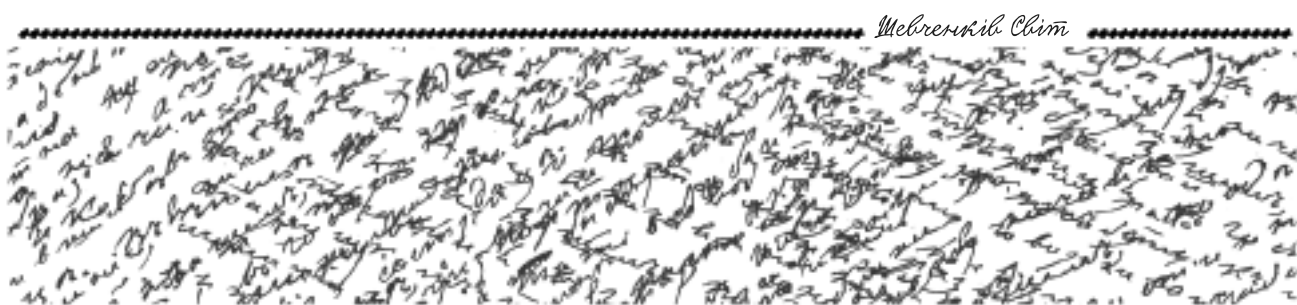
УДК 821.161.2Шевч.:82-95Щепотьєв

У статті здійснено огляд наукового доробку професора Володимира Щепотьєва (1880–1937), якому довелося поповнити трагічний мартиролог вітчизняної культури в добу сталінського геноциду. Він одночасно з М. і О. Грушевськими, М. Зеровим, П. Филіповичем, М. Драй-Хмарою, В. Міяковським та ін. закладав наукові основи українського літературознавства. У розвідці вперше осмислено маловідомі шевченкознавчі публікації вченого, з'ясовано його внесок у популяризацію творчості митця в контексті шевченкознавства першої третини 20 ст.

Ключові слова: рецепція, архівні джерел, теми, мотиви, фольклорні впливи, літературна традиція.

Ім'я та наукову спадщину Володимира Щепотьєва (1880–1937) – українського мистецтвознавця, літературознавця, перекладача, критика, архівіста, педагога у кін. 1920-х рр. вилучено з ужитку як «буржуазного націоналіста», який проходив у справі т. зв. «СВУ», тривалий час було забуто серед фахівців-дослідників.

Уперше ім'я професора Полтавського ІНО В. Щепотьєва згадано в 1954 р. М. Лазорським, який опублікував про нього студію-спогад [9]. Про потребу наукового огляду розвитку та досягнень шевченкознавства першої третини 1920-х рр. заявив Б. Кравців у дослідженні «Розгром україн-

ського літературознавства 1917–1937 рр.» (1962), де йшлося про необхідність вивчення доробку тих літературознавців, які зникли з наукового життя внаслідок екстермінальних заходів (незаконно репресовані, заслані, розстріляні) – серед них і В. Щепотьєв [8, 225]. В Україні доробок ученого поступово стали повертати в науковий обіг на початку 1990-х рр., унаслідок чого впродовж останніх десятиліть з'явилися публікації про нього переважно культурологічного характеру [2; 3], [6], [7], [11; 12].

Тема «Творчість Тараса Шевченка в рецепції Володимира Щепотьєва» й досі залишається поза сферою українського літературознавства. У радянський період на ім'я вченого було накладено табу, його праці маловідомі науковцям, десятиліттями не перевидавалися. Так, згадок про критика не було в колективній праці «Шевченкознавство: Підсумки й проблеми» (К., 1975), у вид.: Шевченківський словник: У 2 т. (К., 1976. – Т. 1), Шевченківська енциклопедія: В 6 т. (К., 2015. – Т. 6). Деякі аспекти його спадщини розглянув І. Бажинов, а також оприлюднив частину невідомої студії «Образи птахів у Шевченковій творчості (До питання про вплив народної поезії та символіки на Шевченка)» [5]. Саме тому літературознавчий доробок В. Щепотьєва доцільно актуалізувати з метою з'ясувати його внесок у популяризацію творчості митця в контексті шевченкознавства першої третини 20 ст.

Володимир Щепотьєв народився 26 вересня / 8 жовтня 1880 р. у м. Полтаві. У 1904 р. він закінчив відділення словесності Петербурзької духовної академії, там вивчив латину, французьку, польську та німецьку мови – все це згодом, зокрема, дозволило йому займатися літературними перекладами. У 1904–1917 рр. – викладач Полтавської єпархіальної дівочої школи; 1917–1921 рр. – Полтавського вчительського інституту, 1921–1923 рр. – ректор Полтавського інституту народної освіти, у 1926–1928 рр. – його професор. Із 1909 р. – член Полтавської архівної комісії, з 1924 р. – голова Полтавського наукового при ВУАН товариства, член Етнографічної комісії при ВУАН, Постійної комісії ВУАН для видання пам'яток новітнього мистецтва. Учений друкував свої статті та повідомлення в наукових і науково-популярних часописах, як-от: «Киевская старина», «Україна», «Червоний шлях», «Зоря», «Етнографічний вісник», «Наше слово», «Записки Полтавського ІНО», «Труды Полтавской ученой архивной комиссии» та ін.

Як учений-дослідник В. Щепотьєв почав свою діяльність у 1900-х рр. – у період розквіту культурно-історичної школи, коли в українському літературознавстві формувалося системне й наукове розуміння словесності. Він був очевидцем тих історичних змін першої третини 20 ст., що відбувалися в Україні, завжди виступав проти руйнування пам'яток культури, за збереження архівних документів, творів мистецтва, літератури. В. Щепотьєв – науковець різнобічних інтересів, автор близько 100 друківаних праць з фольклористики, етнографії, педагогіки, української літератури. Так, він досліджував творчість І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, О. Стороженка, Панаса Мирного, Б. Грінченка, автор передмов до їхніх видань. Він зібрав й оприлюднив «Народні пісні Полтавської губернії (з нотами)» (Полтава, 1915), був автором 108 музичних творів (серед них – пісні, хори, романси, дуети). Його просвітницька діяльність – лекції про різні фольклорні жанри, які він неодноразово виголошував перед заходами Музичного товариства «Боян», що згодом, імовірно, ввійшли до наукової праці «Главные темы религиозно-песенного творчества украинского народа в христианский период» (Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – 1910. – Вып. VII. – С. 1–45).

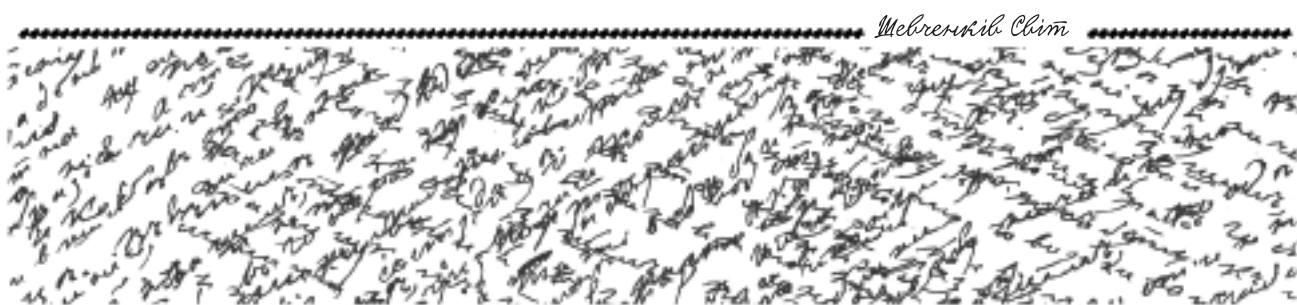

Л. Бабенко, посилаючись на листування М. Щепотьєва до П. Ротача, наголосила, що до переломного для України 1917 р. В. Щепотьєв підійшов із сформованими поглядами свідомого громадянина [11, с. 79; 3, с. 698]. Світоглядні переконання вченого сприяли активізації та розвитку культурного та наукового життя в Полтаві після Української революції, а пізніше стали підґрунтям для конфлікту із системою радянської влади кінця 1920-х рр.

В. Петров, розглядаючи період перших репресій 1920-х рр. щодо української культури, вважав його етапом т. зв. справи «СВУ – УАН», де останню було проголошено «цитаделлю української контрреволюції». Філологізм став провідною лінією розгрому основних кадрів української інтелігенції [10, с. 639]. Серед когорти тих, хто підпав під той процес, були літературознавці, мовознавці, історики, фольклористи, письменники: С. Єфремов, А. Ніковський, М. Зеров, М. Драй-Хмара, В. Міяковський, К. Копержинський, А. Кримський, О. Гермайзе, А. Лебідь, Ф. Якубовський, М. Плевако, Б. Навроцький, М. Івченко, Л. Старицька-Черняхівська та ін. Хвиля арештів докотилася і до Полтави [4]. У березні 1928 р. В. Щепотьєва вперше заарештовано в справі «СВУ» й засуджено до заслання на 3 роки в м. Славгород Алтайського краю (РФ). На одному з допитів йому довелося пояснювати слідчим власну позицію щодо своєї наукової діяльності, зокрема він наголосив, що не мав політичних мотивів у дослідницькій та викладацькій роботі: «Я думав головним чином про українську культуру» [1, ар. 237–238]; «Я багато говорив про стару літературу і мало про сучасну. Я хотів, щоб у слухачів створювалося те ж побоювання, що й у мене: що українська література весь час під загрозою, що її знову можуть утискувати» [1, ар. 237 зв., ар. 242 зв.]. Із його листування з І. Ломакіним у 1928 р. відомо, що на засланні він викладав російську мову в місцевому сільськогосподарському технікумі, збирав тамтешній фольклор, планував написати книжку про творчість Лесі Українки [3, с. 704].

Після закінчення терміну заслання В. Щепотьєва було ізольовано від полтавської громади. У 1934 р. він із родиною змушений повернутися не до Полтави, а до с. Веприк (тепер Гадяцького р-ну Полтавської обл.), де працював у сільському будинку культури, інколи займався перекладами. Удруге вченого заарештовано у 1937 р., рішенням Особливої трійки УНКВС в Полтавській обл. від 17–19 листопада того ж року його засуджено до вищої міри покарання [1, ар. 412]. За одними архівними документами В. Щепотьєва розстріляно того ж місяця [3, с. 706], за іншими – смерть наступила від паралічу серця 20 травня 1941 р. [1, ар. 324]. Постановою Президії Полтавського обласного суду від 5 липня 1958 р. ухвалено рішення про відміну постанови Особливої трійки УНКВС від 1937 р. і припинення справи щодо В. Щепотьєва.

У 1911 р. В. Щепотьєв долучився до укладання «Систематического указателя журнала «Киевская старина» (1882–1906)», підготував розділ «Статьи и заметки о Т. Г. Шевченко» [18] В. Щепотьєв, перевидаючи «Гайдамаки» (Полтава, 1918) у серії «Просвітянська книгозбірня», у вступній статті засвідчив, що в творах про наше минуле поет «нагадував українцям, як треба боронити його (свій край – А. К.) від ворогів» [16, с. III], зорієнтував читача щодо історії написання поеми. На думку критика, її лейтмотив – розпач із приводу того, що обидва народи «не зуміли жити в добрій згоді, закликав і українців, і поляків до примирення» [16, с. VIII].

У популяризаторському дослідженні «Розмови про українських письменників» (1918) В. Щепотьєв сформулював власне сприйняття програми та просвітницької роботи Кирило-Мефодіївського братства у відродженні української мови, культури, освіти. Він із сумом констатував, що серед братчиків постраждали найкращі: Т. Шевченко, П. Куліш і М. Костомаров, – а заборона Київського гуртка в 1847 р. спричинила до занепаду літератури, наклала табу на все українське. На думку вченого, яскравою постаттю в українському письменстві першої половини 19 ст. був Шевченко, який вголос почав говорити «про лихе життя українського народу, про минулу славу України, яку вже почали забувати» [20, с. 42]. Тож цілком логічно, що у наступному, дванадцятому розділі «Розмов про українських письменників», йшлося про Шевченка, де вчений виклав основні факти його біографії, підкріплював її прикладами з поезій. Однак автор допустився кількох неточностей: не доведеним залишається перебування Шевченка у Варшаві, де він навчався малювати в одного художника (йдеться про братів Лампі), там само юнак познайомився з Я. Гусиковською (насправді – у Вільні 1830 р.), помилково вказав час закінчення навчання в Академії мистецтв (насправді – березень 1845 р.), наступного ж дня поїхав в Україну. Дещо схематичною видається теза науковця про участь Шевченка у Кирило-Мефодіївському братстві, яке відстоювало створення слов'янської єдності (М. Костомаров, П. Куліш), проте Шевченко виступав проти такої ідеї.

Частину попередньої студії В. Щепотьєв опублікував під назвою «Про творчість Шевченка» (1920), де спробував систематизувати його поезії за темами та мотивами. Він порівняв доробок митця з діяльністю ізраїльських пророків: «не боялися нікого й нічого, сміливо проголошували волю Божу, обличали неправду і царів, і панів, і простого народу, нераз терпіли за те муки і смерть, та ніщо їх не залякувало» [20, с. 60]. За В. Щепотьєвим, і Шевченко «не зрадив своїй Україні, не занехаяв правди Божої і вірив в неї» [17, с. 32]. У цьому контексті показовим для науковця став вірш «Доля» (1858), де поет виразив своє духовне самоусвідомлення після тяжких років заслання.

На переконання критика, не можливо було уявити творчість Шевченка без осмислення ним історії України («До Основ'яненка», «Гамалія», «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Розрита могила», «Чигрине, Чигрине...», «Холодний Яр», «Невольник» та ін.), де відбито дух минулих епох. Учений розглядав послання «І мертвим, і живим...» як своєрідне застереження митця тодішньому поколінню, закликав полюбити Україну, захищати її від зазіхань будь-кого з сусідів (чи то Москви, чи то Варшави), виправити помилки минулого, розсудливо оцінити дії та вчинки окремих гетьманів. За дослідником, поет уважав, що через усвідомлення історії, завдяки освіті рідною мовою, любові та повазі один до одного «Україна буде щасливою» [17, с. 37]. На його думку, Шевченко розмірковував про причини і мотиви повстань українського народу, про українсько-польські відносини, про слов'янську єдність («Гайдамаки», «Буває, в неволі іноді згадаю...» та ін.).

Науковець розглянув ряд творів, в яких поет виступав з осудом російського самодержавства («Сон» («У всякого своя доля...»), «Великий льох», «Кавказ», «Подражаніє Іезекіїлю», «Во Іудеї во дні они...», «Юродивий»), сформулював власне розуміння свободи й людської гідності, засудив кріпацтво, яке «мос-

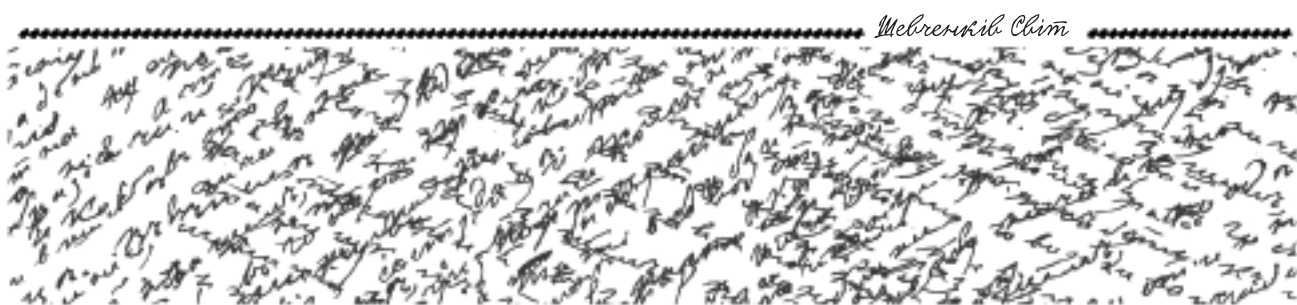
ковські царі разом з нашим панством завели на Україні» [17, с. 46] («Іржавець», «Катерина», «Відьма», «Варнак», «Марина», «Наймичка» та ін.). Аналіз Шевченкових творів дозволяв простежити мотив любові (до жінки, матері, України, людей, Бога, співчуття до безталанної або ошуканої дівчини) і тему родини («Катерина», «Відьма», «Варнак», «Марина», «Наймичка», «У нашім раї на землі...», «— Чого ти ходиш на могилу?» та ін.). Учений розглядав мотиви добра і зла, пошуків шляхів для перемоги добра і вважав їх домінуючими у Шевченка («І Архімед, і Галілей...», «Подражаніє Іезекелію», «Давидові псалми» («Псалом новий Господеві...», «Ісаія. Глава 35»). За критиком, мотив волі як свободи політичної, соціальної й індивідуальної – один із найпоширеніших у нього («Іван Підкова», «Гамалія», «Холодний Яр», епілог «Стоїть в селі Суботові...» до містерії «Великий льох»). На думку вченого, у такому ж контексті написано й поему «Єретик», де поет закликав до об'єднання слов'янських народів.

В. Щепотьєв окреслив значення творчості Шевченка для української літератури. Він уважав, що провідним його мотивом була самовіддана любов до України, боротьба проти будь-якого насильства над людиною. Так, своєю творчістю Шевченко вперше вголос заявив, що українці – окремий і вільний народ, самі повинні боронити свою мову, культуру, історію, впроваджувати освіту рідною мовою. Ще науковець відзначив особливості рецепції творів митця: «ніколи не можна прочитати раз або двічі, а варто перечитувати їх все життя» [17, с. 50], тому «скільки ми б його не перечитували, а завжди будемо находити в нього все нові та й нові думки й почуття» [17, с. 50].

Слідом за М. Драгомановим («Шевченко, українофіли і соціалізм», 1879) і М. Сумцовим («О мотивах поэзии Т. Г. Шевченко», 1898) В. Щепотьєв порівнював творчість Шевченка з діяльністю давніх пророків, а його поезії – з Біблією [17, с. 17]. На думку останнього, пафос Шевченкової поезії – справжній, а твори на біблійні мотиви й теми, їх пророчий стиль – особлива його риса, яка не повторюється ні в кого з письменників [19, с. 3], уважав його національним пророком. За спостереженням критика, головною для творчості Шевченка була тема України, відтак він закликав любити її, вірив у її відродження (як-от, епілог «Стоїть в селі Суботові...»); ідеалом для нього була українська «велика нація, з багатою колись культурою, з славною історією, і високими, витвореними самим народом, ідеями вольности й братства» [17, с. 7].

В. Щепотьєв добре знав українські народні пісні, сфокусував свої дослідження навколо актуальної на той період теми «Шевченко і фольклор». Так, на засіданнях Полтавського наукового товариства вчений неодноразово виголошував доповіді про зв'язок між українською словесністю і Шевченковою творчістю: «Образ пугача й сови в українських народних піснях» (1924), «До питання про вплив народної словесності на Шевченка» (1926), «Шевченкова «Калина», як балада на світову тему» (1927), дві останні він опублікував у «Записках Полтавського інституту народної освіти».

У статті «Шевченкова «Калина», як балада на світову тему» (1927) В. Щепотьєв нагадав сюжет поезії «— Чого ти ходиш на могилу?», де основний мотив – «туга дівчини за померлим милим, поява милого (в виді пташки) і смерть милої» [22, с. 39]. Він допускав, що Шевченко міг знати або знав тоді популярну баладу

«Ленора» Г.-А. Бюргера через балади-подражанія «Людмила» (1808) і «Світлана» (1808–1812) В. Жуковського, або в пізнішому її перекладі останнього в 1831 р. Дослідник уважав, що Шевченко був хорошим знавцем фольклору, зокрема казок, подібних до сюжету «Ленори». Він навів декілька прикладів з українського фольклору, де за змістом милий приходить до дівчини, яка за ним тужить, зокрема зі збірників П. Чубинського, М. Драгоманова, В. Гнатюка та ін. [докл. див.: 22, с. 39–40], розглянув вживання образу пташки в легендах та народних піснях. Науковець опрацював твори, в яких Шевченко вживав окремі види птахів (сокіл, зозуля, орел та ін.) або узагальнений образ пташки, як-от, у «Гайдамаках», «Назарі Стодолі» (як епітет до образу дівчини), «Великий льох», «Слепая», «Прогулка с удовольствием и не без морали» (як замальовка пейзажу) та ін. Критик наголосив, що образ пташки-покійника митець уживав у поемах «Великий льох» і «Сон» («У всякого своя доля...»). На думку вченого, в щоденнику Шевченко не міг не пригадати про своєрідний звичай на могилах самовбивць розсипати зерно, яке збирали пташки, в такий спосіб вони ніби молили Бога про відпущення провини грішнику (запис 15 липня 1857 р.). Він навів розлогий коментар митця з приводу такого язичницького обряду, який зберігався на Уралі в першій половині 19 ст., наголосив, що поет згадував і про язичницькі звичаї, що були характерні для українського поховального обряду.

В. Щепотьєв підсумовував: у поезії «Чого ти ходиш на могилу?» Шевченко оригінально обробив світовий сюжет, де і відома тема, і образ пташки-душі «заграв новими фарбами, яскравими, але й ніжними, лагідними <...>. Замість прокльонів Ленори – жалі української дівчини; мати не картає дочку, а тужить над нею; милий не приїздить страшною потворою з того світу, а прилітає, як і просила мила, пташкою; мила не гине страшною смертю на кладовищі, а тихо засинає на могилі» [22, с. 42]. За дослідником, Шевченкову баладу «Чого ти ходиш на могилу?» слід вивчати серед творів світової літератури.

У такому ж контексті з'явилася цілісне дослідження В. Щепотьєва «Образи птахів у Шевченковій творчості (Матеріали до Шевченкової символіки та до питання про вплив народної поезії на Шевченка)». Дослідивши автограф, що зберігається у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, висновуємо, що його науковець писав упродовж осені – зими 1927 / 1928 рр. (очевидно, закінчив перед першим арештом у березні 1928 р.). У вступній частині статті він зауважив, що на межі 19–20 ст. у літературознавстві самостійною стала тема «Шевченко і фольклор», зокрема про проблему йшлося в студіях М. Сумцова «О мотивах поэзии Т. Шевченко» (1898) і «Любимые народные песни Шевченко» (1914), Д. Яворницький «Народні основи в поезії Шевченка» (1920), Т. Сушицького «Дума» Шевченка і українські думи (До питання про стиль «Кобзаря»)» (1915), «Народність в творах Шевченка» (1918) та ін. На думку вченого, у вказаних публікаціях без розгорнутого аналізу автори лише намітили шляхи до розв'язання проблеми. Тоді як Т. Сушицький поставив питання ширше: він вивчив народні повір'я в Шевченкових баладах, перекази й народні пісні в поемі «Гайдамаки», фольклорні епітети, порівняння, прислів'я, тавтологію, символи, паралелізм і число 3, думу з поеми «Невольник».

В. Щепотьєв запропонував кілька напрямків для опрацювання теми: 1) аналізувати окремі твори; 2) порівнювати Шевченкову поетику з фольклорною;

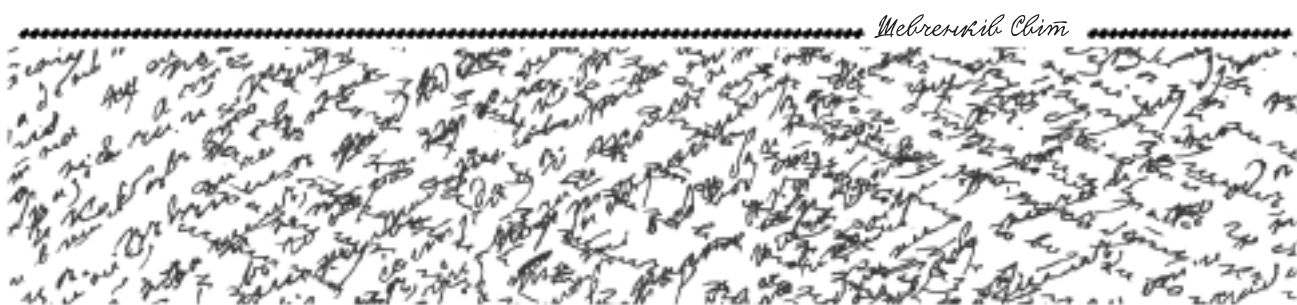

3) розглядати окремі образи. Науковець застосував останній напрямок, поставивши мету – простежити, як образи птахів у народних піснях впливали на поезії митця, зокрема від «загального образу пташки, а далі в такій послідовності, яка відповідає поширеності того чи іншого образу в творах» [14, ар. 4]. Він попередив, що зразки пісень узяв зі збірників П. Чубинського «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край: В 7 т.» (СПб., 1872–1878) та Б. Грінченка «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: [В 3 т.]» (Чернігів, 1895–1899), з праці М. Костомарова «Историческое значение южнорусского народного песенного творчества» (1872; 1880; 1883).

В. Щепотьєв порівняв образ просто пташки, «без означення – якої саме» [14, ар. 5] і в піснях, і в Шевченка, запропонував класифікацію поширення вказаного образу: а) символізує жінку («Гайдамаки» – Ярема й Оксана; «Мар'яна-черниця» – Петро й Мар'яна; «Назар Стодоля» – Назар і Галя; «Катерина» – мати і Катерина; «Сотник», «Муза», «Тополя»; повісті «Наймичка», «Княгиня», «Художник», «Прогулка с удовольствием и не без морали», «Музыкант»); б) символізує милого або чоловіка («Гамалія», «Царі»); в) пара пташок – символ шлюбу, образ кохання («Княгиня»); г) у картинах природи («Великий льох», «Слепая», «N. N.» («Сонце заходить, гори чорніють...»), «Прогулка с удовольствием и не без морали»); д) щебетання пташки – символ радості («Перебендя», «Гайдамаки», «Зацвіла в долині червона калина...», «Іс ія. Глава 35», «Наймичка», ««Не кидай матері», – казали...»); е) образ вільної пташки («Слепая», «Марина», «Думка» («Нащо мені чорні брови...»)); ж) міфічний образ пташки – душі померлого чоловіка («Сон» («У всякого своя доля...»), «Великий льох», ««– Чого ти ходиш на могилу?»» та ін., не подібні до наведених. Дослідник зауважив, що в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» Шевченко згадав про вислів Ісуса Христа про «Слово о птицах небесных...» (ішлося про Євангеліє від Матвія 6:26). Науковець визнавав, що «образ пташки в Шевченка дуже часто як не прямо навіяний усною традицією, то їй не заперечує. <...> Літературна традиція підтримувала цей образ, і це все, мабуть, і спричинилося до його поширеності в творчості Шевченка» [14, ар. 10]. За підрахунками вченого, частотність використання образу пташки: 52 рази у 28 творах (без п'єси «Назар Стодоля»).

На думку В. Щепотьєва, голуб – чи не найулюбленіший пісенний птах у Шевченкових творах, тому поет «любив образ голуба, голубки за його ніжність і вживав тільки для вислову цього почуття» [14, ар. 18] (наприклад, «Перебендя», «До Основ'яненка», «Н. Маркевичу», «А. О. Козачковському», «Гайдамаки», «Мар'яна-черниця», «Москалева криниця», «Несчастный», п'єса «Назар Стодоля», повісті «Наймичка», «Близнецы», листування). Дослідник спостеріг, що в поемі «Тризна» образ голуба походив із загальнолітературної традиції. Щодо частотності використання цього образу, то за підрахунком науковця, Шевченко вжив його 77 разів у 29 творах (без урахування п'єси «Назар Стодоля», поем «Тризна» та «Несчастный»).

В. Щепотьєв розглянув й інші пісенні образи птахів, які використовував Шевченко: орел; пугач, сич, сова; півень, курки; соловей; ворон, ворона; зозуля; гуси; сокіл; селезень; сорока; лебідь; індик; гайворон; галич, галка; журавель; горобець; рибалка, мартин, баклан; горлиця; ластівка, пава; чайка; жайворон; шуліка; гайстер; чапля. За спостереженнями дослідника, одні образи пта-

хів зазнавали інколи подвійного впливу: української пісні та загальної літературної традиції, інші – лише пісенного або літературного, треті зникали по мірі дорослішання поета, коли «муза його набирала все більше поважних та пророчих тонів» [14, ар. 43].

Підсумовуючи, В. Щепотьєв наголосив на особливостях використання образів птахів у Шевченковій творчості: 1) поет значною мірою перебував під впливом пісенної творчості (як символ чоловіка – орел, сокіл, голуб, лебідь, горобець, птах взагалі; символ жінки – зозуля, голубка, лебідь, галка, ластівка, горлиця, сорока, пташка взагалі; образ птаха-віщуна – пугач, ворона, зозуля; пташині крила та літ – орла, сокола, зозулі); 2) у картинах природи (щебетання пташки, солов'я); 3) у поезіях періоду заслання не використовував символіку птахів. Також дослідник підкреслив, що на Шевченкових творах позначився літературний вплив (наприклад, індик, шуліка, чапля, гайстер, морські птахи), проте їх він не часто вживав. На думку науковця, очевидно, що Шевченко робив вибір між пісенною та літературною традиціями щодо використання символіки птахів (з одного боку – одноманітне, з другого – різноманітне). Таким чином, В. Щепотьєв розмірковував над вказаною проблемою, чому «художня література символіку птахів узяла в свій час із народних пісень, а тепер обмежувала вплив останніх на поета» [14, ар. 90]. Тому назв птахів та їхніх епітетів у нього набагато менше, ніж у піснях (як-от, образ голуба в піснях має 14 епітетів цього птаха, а в митця – 4, проте найпопулярніших).

Учений проаналізував також російську частину Шевченкового доробку, зауважив, що вплив літературної традиції в ній особливо помітний, однак роль народної символіки птаха інша: «здебільшого надають творам (переважно ліричним або лірично-епічним) емоційне забарвлення, а в повістях – образи птахів даються в пейзажі чи в побутових малюнках як деталь» [14, ар. 90].

За твердженням В. Щепотьєва, митець використовував символіку образів птахів, перебував як під впливом народнопісенної, так і – літературної традиції. Критик відзначав вплив фольклорного жанру до 1847 р., адже під час заслання та після він зменшився, його заступав загальнолітературний.

В. Щепотьєв – автор ряду популяризаторських розвідок. Ще навчаючись у Петербурзькій духовній академії, юнак 27 лютого 1903 р. був присутній на Шевченківському вечорі, присвяченому вшануванню пам'яті поета, що проходив у «Новому театрі» Л. Яворської (Набережна р. Мойки, 61, не зберігся). Він підготував та оприлюднив замітку в газ. «Полтавский вестник» (1903. – № 73. – 5 марта), в якій висловив свої враження від заходу, від виголошеної промови Д. Мордовця про Шевченка [23]. Згодом у 1919 р. В. Щепотьєв опублікував невелику студію, присвячену 58 роковинам із дня смерті митця, в якій він у доступній формі представив найголовніші факти біографії й творчості поета [15].

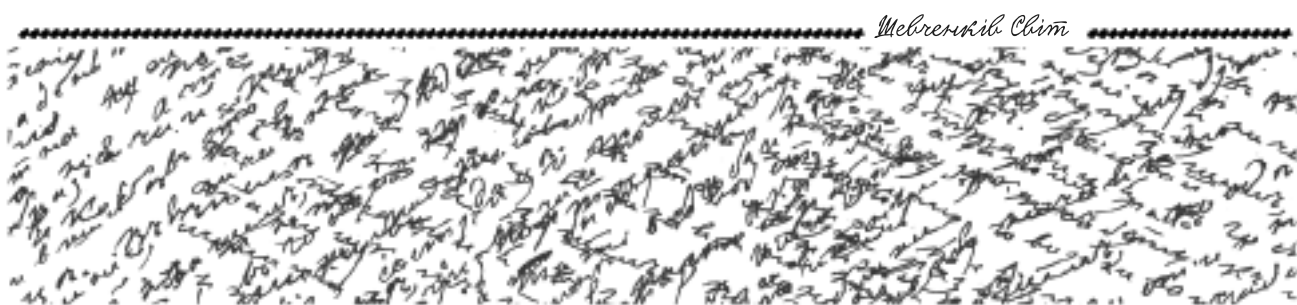
В іншій замітці «Тривога над свіжою могилою Т. Шевченка» (1925) йшлося про сполох, що стався після перепоховання поета в травні 1861 р., який зчинило польське панство в Україні, бо було збентежене тим гучним розголосом, що пішов про творчість українського митця. В. Щепотьєв нагадав, що вперше під таким заголовком І. Білик (І. Рудченко) опублікував розвідку в журн. «Киевская старина» (1886. – Кн. 2. – С. 708–728). Про цей факт йшлося і в листуванні Г. Чес-

тахівського (Киевская старина. – 1898. – Кн. 2. – С. 167–193), публікації «Епізод на могилі Т. Шевченка» (Киевская старина. – 1896. – Кн. 2. – С. 230–241), біографії Шевченка авторства О. Кониського, статті С. Єфремова «Ножі в Шевченковій могилі» (Рада. – 1908. – № 47). За спостереженнями дослідника, «поета поховали дуже гучно, селянська маса цими похоронами зацікавилася і почала потроху дізнаватися, хто такий був Шевченко; а до того ж молодий приятель покійного поета, художник Григорій Честаховський, зоставшись, щоб остаточно впорядити могилу, збирав людей, розмовляв із ними не по панському, а по людському, співав із ними пісень, читав їм твори Шевченка, гомонів про старовину й т. и. Люди горнулися до нього, приносили йому свої жалі на панів, складали навіть легенди і про Шевченка, і про Честаховського. Це все було так незвичайно, що не могло не викликати уваги, і уваги, само собою, ворожої» [21, с. 148–149]. Так, В. Щепотьєв зазначив, що переполох він спостерігав і на своїй батьківщині, де в архіві канцелярії полтавського губернатора зберігалася справа «Дело о распространении чиновником Честаховским вредных толков между народом», що містила переписку між різними адміністративними органами Київської та Полтавської губерніями. Дослідник коротко проаналізував її зміст. Так, науковець зауважив, що київському губернатору П. Гессе не подобалося, що Честахівський привертав увагу селян до могили Шевченка розповідями про минуле України, про життя поета, читав його твори, але найнебезпечніше було те, що він говорив про ранню смерть митця, який «положил свою голову за Украину и крестьян» [21, с. 149]. Критик відзначив, що в підсумку справа вирішилася наступним чином: рішенням генерал-губернатора Г. Честахівського адміністративно вислали, він змушений був виїхати до Петербурга. Товариша Шевченка дослідник охарактеризував так: «Цікавий і сам Честаховський, що передягається в селянську одяжку, співає з людьми народніх пісень, читає їм Шевченка, оповідає про старовину. Типічна, колоритна фігура українського шестидесятника-народника, з непережитою ще романтикою. Цікаве й панство, що так боїться впливу Шевченка, навіть із-за могили, і ставить на ноги всю адміністрацію» [21, с. 152].

Необхідно зазначити, що не вдалося розшукати розвідки «Причинна» як національна балада» (1921), «Шевченко в народній легенді», «Франко й Шевченко» (1926), «До питання про вплив народної словесності на Шевченка» (Записки Полтавського інституту народної освіти. – 1926. – Т. II. – С. 155–172 – стала бібліографічною рідкістю), всі вони могли б доповнити рецепцію творчості поета В. Щепотьєвим.

Отже, розглядаючи доробок літературознавця крізь призму сьогодення, відзначимо його іноді недостатньо аргументовані інтерпретації, деякі неточності, зумовлені загальним станом тодішнього розвитку науки про Шевченка. У студіях про поета вчений звертався до недосліджених або маловивчених тем, виявляв оригінальні підходи в розробці тогочасних проблем шевченкознавства, які порушували інші вчені, усвідомлював необхідність нових інтерпретацій та дискусій навколо відомих фактів, залучав невідомі матеріали – у такий спосіб В. Щепотьєв сприяв розширенню й поглибленню шевченкознавства першої третини 20 ст.

Список використаної літератури

1. Архів Управління Служби безпеки України в Полтавській обл. – Спр. 5179-С. – Т. 1. – 412 ар.
2. Бабенко Л. Блискучий талант: Щепотьєв Володимир Олександрович / Л. Бабенко // Реабілітовані історією. – К.; Полтава: Рідний край, 1992. – С. 64–69.
3. Бабенко Л. Щепотьєв Володимир Олександрович / Л. Бабенко // Реабілітовані історією: В 27 т. – К.; Полтава: Оріяна, 2007. – Кн. 5: Полтавська обл. – С. 697–708.
4. Бабенко Л. Політичні репресії 1920–1930-х років у Полтавському педагогічному інституті / Л. Бабенко // file:///C:/Users/Admin/Desktop/Almpolt_2009_2_39.pdf.
5. Бажинов І. Невідома шевченкознавча студія видатного українського педагога і народознавця / І. Бажинов // Народна творчість та етнографія. – 1999. – № 2-3. – С. 99–104.
6. Борисенко В. Володимир Щепотьєв / В. Борисенко // Борисенко В. Нариси з історії української етнології 1920–1930 рр. – К.: Унісерв, 2002. – С. 67.
7. Івахненко Л. Володимир Щепотьєв / Л. Івахненко // Родовід. – 1995. – Число 11. – С. 124.
8. Кравців Б. Розгром українського літературознавства 1917–1937 рр. / Б. Кравців // ЗНТШ. – 1962. – Т. CLXXIII: Збірник на пошану українських учених, знищених большевицькою Москвою. – С. 217–308.
9. Лазорський М. Професор В. Щепотьєв / М. Лазорський // Новий обрій. – 1954. – Ч. 1. – С. 101–106.
10. Петров В. Українська інтелігенція – жертва большевицького терору / В. Петров // Петров В. Розвідки. – К.: Темпора, 2013. – Т. 2. – С. 625–654.
11. Ротач П. Фольклорист, музикознавець, перекладач / П. Ротач // Друг читача. – 1990. – 13 вересня.
12. Ротач П. Уточнення і доповнення до біографії проф. В. О. Щепотьєва / П. Ротач // Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області: Матеріали наукової конференції. – Полтава: Державний архів Полтавської області, 1998. – С. 68–83.
13. Щепотьєв В. До питання про вплив народної словесності на Шевченка / В. Щепотьєв // Записки Полтавського інституту народної освіти. – 1926. – Т. II. – С. 155–172.
14. Щепотьєв В. Образи птахів у Шевченковій творчості (Матеріали до Шевченкової символіки та до питання про вплив народної поезії на Шевченка): Автограф / В. Щепотьєв // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 165. – Од. зб. № 3. – 97 ар.
15. Щепотьєв В. Пам'яті Т. Г. Шевченка / В. Щепотьєв // Полтавський кооператор. – 1919. – № 5. – С. 4–6.
16. Щепотьєв В. Передмова / В. Щепотьєв // Шевченко Т. Гайдамаки. – Полтава: Видання Полтавської спілки споживчих товариств, 1918. – С. I–IX.
17. Щепотьєв В. Про творчість Шевченка / В. Щепотьєв // На роковини Шевченкові (25. II. 1814–26. II. 1861): Ілюстрований збірник. – Харків: Видання обласного Союзу споживчих кооперативів півдня України, 1920. – С. 31–52.
18. Щепотьєв В. Статті і заметки о Т. Г. Шевченко / В. Щепотьєв // Систематический указатель журнала «Киевская старина» (1882–1906). – Полтава: [б. м.], 1911. – С. 75–81.
19. Щепотьєв В. Тарас Григорович Шевченко – національний пророк України / В. Щепотьєв // Нова школа. – 1918. – № 2. – С. 1–19.
20. Щепотьєв В. Т. Г. Шевченко / В. Щепотьєв // Щепотьєв В. Розмови про українських письменників. – Полтава: Видання Полтавського товариства «Просвіта», 1918. – Ч. 1: Від найдавніших часів до 60-х років XIX століття. – С. 42–89.
21. Щепотьєв В. Тривога над свіжою могилою Т. Шевченка / В. Щепотьєв // Україна. – 1925. – Кн. 1–2. – С. 148–153.
22. Щепотьєв В. Шевченкова «Калина», як балада на світову тему / В. Щепотьєв // Записки Полтавського інституту народної освіти. – 1927. – Т. IV. – С. 39–42.

23. Щ[епотьєв В.] Шевченковский вечер в Петербурге [Публикация у газ. «Полтавський вестник», 5.III.1903] / В. Щепотьєв // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 165. – Од. зб. № 5.

24. Щепотьєв М. В. Володимир Олександрович Щепотьєв: Біографічний нарис. 30 вересня 1984 р.: Машинопис. Додається список «Наукових праць В. О. Щепотьєва» / В. Щепотьєв // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 165. – Од. зб. № 7. – 5 ар.

Summary. Kalynchuk A. Creativity of Taras Shevchenko in the reception of Vladimir Scheepotiyeva (1880-1937). The article reviews the scientific work of Professor Volodymyr Shchepotyev (1880-1937), who had to replenish the tragic martyrologue of domestic culture during the time of Stalin's genocide. He simultaneously with M. and A. Hrushevsky, M. Zerov, P. Fylypovych, M. Dray-Khmara, V. Miyakovsky and others laid the scientific foundations of Ukrainian literary criticism. In the intelligence for the first time comprehended little-known scholarship publications of the scientist, his contribution to the popularization of the artist's creativity in the context of Shevchenko studies of the first third of the 20th century.

Keywords: reception, archival sources, themes, motives, folklore influences, literary tradition.

